

סתוונית קצרת-עלים - מין אדום הפורח בגליל, בגולן ובחרמון (ינואר 2017)

כתב: **אבי שמידע**

תקציר: גיאופיט הפורח עם עלים בגובה פני האדמה, בעל פקעת חד-שנתית המצויה עמוק באדמה. הפקעת צרה ומאורכת, קוטרה עד 15 מ"מ והיא עטופה בקליפות בצבע חום בהיר. הפריחה "סיננטית" * כלומר הפרחים מופיעים ביחד עם הופעת העלים או מיד אחריהם. לצמח 3 (4-6) עלים, העלים שטוחים צמודים לרוב לקרקע, רוחבם 15-30 מ"מ, אורכם 5-12(20) ס"מ וקצותיהם מחודדים. לכל צמח פרחים רבים. מאבקי האבקנים כהים. גדלה רק בחרמון ובצפון הגולן באדמות כבדות מוצפות חלקית.

=====

סתוונית קצרת-עלים *Colchicum szovitzii* ssp. *brachyphyllum* היא **גיאופיט** הפורח עם עלים צמוד לפני האדמה, בעל פקעת חד-שנתית המצויה עמוק באדמה. הפקעת צרה ומאורכת, קוטרה עד 15 מ"מ והיא עטופה בקליפה בצבע חום בהיר. הפריחה סיננטית, כלומר הפרחים מופיעים עם הופעת העלים או מיד אחריהם. לצמח 3 (4-6) עלים שטוחים וצמודים לקרקע, רוחבם 15-30 מ"מ, אורכם 5-12(20) ס"מ וקצותיהם מחודדים. לכל צמח פרחים רבים, בצמחים צעירים מספר הפרחים כ-5, אך בצמחים מבוגרים, בעלי פקעות גדולות, מספר הפרחים מגיע ל-15-25. ובשיא הפריחה נראים בשדה למרחוק כתמים ורודים עזים של מקבצי הפרחים. הפרח פעמוני, צבעו ורוד עמוק ואחיד, גודלו כ-4 ס"מ; אונות העטיף מחודדות במיוחד (דומים לאלה של **ס. הנגב**). צבע המאבקים והצופנים בבסיס זירי האבקנים חום כהה, אך צבע האבקה צהוב. הפרי הוא הלקט הנפתח בשלוש קשוות וקוטרו עד 2 ס"מ. לעומת אוכלוסיית רמת דלתון שם כל הפרחים ורודים הרי באוכלוסיית החרמון 30% מהפרטים הם בעלי פרחים לבנים. למין זה ריח טוב לפרח לעומת שאר מיני הסתוונית חסרי הריח.

סתונית קצרת-עלים, מימין - צילמה: יעל אורגד ©; משמאל - צמח מעמק מן בחרמון, צבע הכותרת נוטה ללבן. צילם: רון פרומקין ©

סימני שדה והבדלים ממינים דומים

בגודל הפרחים דומה המין לפרטים גדולים של **סתונית היורה** או **לסתונית ירושלים**. ניתן לזהות את הצמח בשדה על פי העלים הרחבים והשטוחים המופיעים בזמן הפריחה והחופנים בתוכם את אגודת הפרחים; לפי צבע המאבקים החום-כהה; ולפי עונת הפריחה החורפית, המאוחרת יחסית לשאר מיני הסתונית בישראל. בזמן הפריחה ובעלים הרחבים דומה המין ל**סתונית הנגב**, אך זו מצויה בנגב בלבד.

פנולוגיה

סתונית קצרת-עלים פורחת מסוף חודש נובמבר ועד ינואר. שיא הפריחה ברמת דלתון (רום 830 מטר) בסוף דצמבר ותחילת ינואר, בעוד ששיא הפריחה בעמק מן בחרמון (1400 מטר) הוא בסוף חודש נובמבר. זמני הפריחה כתלות ברום הטופוגרפי מרמזים על "היפוך

פריחה" (Dafni et al., 1980).

בית גידול

בגליל ובגולן - קרקע כבדה בזלתית בשקעים המוצפים לפרקים בחורף. בחרמון הצמח גדל ברום 1600-960 מ' בעמקי הרים המוצפים עונתית, אך מתייבשים ונסדקים בקיץ. בעולם הצמח גדל במעונות תת-ביצתיים עשירי חרסית, הררים ואלפיניים ברום (900) 3600-1600 מ'; מעונות בהם השלג נחשף במהירות, בשולי פלגים ושקעים לחים.

תפוצה בארץ

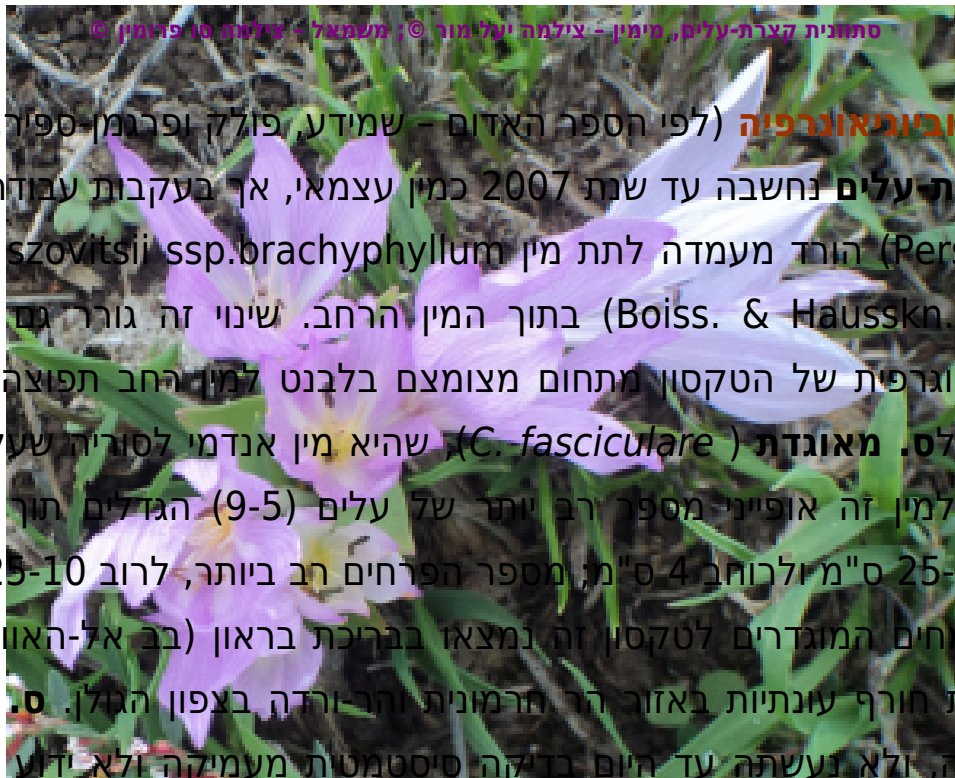
הצמח מוגבל בתפוצתו לגולן הצפוני, לגליל העליון המזרחי ולחרמון וגדל בישראל ב 11 (14) אתרים: בגליל העליון גדל ב-4 אתרים ברמת דלתון ושוליה, אולם כבר כיום נעלם בחלק ממקטע זה. בגולן הצפוני נמצא בשני מקטעים - באזור צומת האמיר (וויסית) ובמרגלות רכס בשנית. למרגלות החרמון מוכר ממעיינות הר קטע במסלע של אבן חול ובקרקעות חרסיתיות, בשטחי הרטבה של מעיינות קטנים הנובעים במדרונות אבניים מתונים, ברום של 1100-950 מ'. בחרמון יש ריכוז גדול של המין בקרקעית עמק מן, בקרקעות טרה רוסה וגרומוסול, במסלע גירני, ברום של 1450 מ'.

תפוצה בעולם

תפוצת המין רחבה וכוללת את הבלקן (בולגריה), הקווקז, מטורקיה ופרס עד טורקמינסטן וכן בצפון עירק. במזרח אגן הים התיכון תחום התפוצה משתרע מחלב שבצפון סוריה (משם תואר למדע), דרך לבנון עד צפון ישראל. בתחום זה מצויין המין באתרים רבים משני אזורים: מישורים על גבול האזור הים-תיכוני - החורן ואגן דמשק, בקעת הלבנון, מישורי חמה וחלב שבסוריה; ואזורים הרריים גבוהים ומושלגים - הרי הלבנון, הרי מול הלבנון והחרמון.

תת-המין הגדל בארץ גדל מדרום טורקיה, סוריה, לבנון ועד צפון ישראל וצפון ירדן. הוא אינו גדל באזורי החורש הים-תיכוני של סוריה, לבנון וישראל.

סיסטמטיקה וביאוגרפיה (לפי הספר האדום - שמידע, פולק ופרומן-ספיה, 2011)
סתונית קצרת-עלים נחשבה עד שנת 2007 כמין עצמאי, אך בעקבות עבודתה של פרסון (Persson, 2007) הורד מעמדה לתת מין *Colchicum szovitsii* ssp. *brachyphyllum* K.Persson (Boiss. & Hausskn.) שינוי זה גורר גם שינוי הגדרת התפוצה הביאוגרפית של הטקסון מתחום מצומצם בלבנט למין הרחב תפוצה. **ס. קצרת-עלים** קרובה ל**ס. מאוגדת** (*C. fasciculare*) שהיא מין אנדמי לסוריה שעל פי הספרות שכיח בחורן. למין זה אופייני מספר רב יותר של עלים (5-9) הגדלים תוך כדי הפריחה לאורך של 10-25 ס"מ ולרוחב 4 ס"מ; מספר הפרחים רב ביותר, לרוב 10-25 (מכאן נגזר שם המין). צמחים המוגדרים לטקסון זה נמצאו בברכת בראון (בב אל-האוה) ליד מרום גולן ובשלוליות חורף עונתיות באזור הר הרמונית והר-ורדה בצפון הגולן. **ס. מאוגדת** לא גדלה בטורקיה, ולא נעשתה עד היום בדקה סיסטמטית מעמיקה ולא ידוע אם מגיע לה מעמד של מין עצמאי. ברוב הפרטים של **ס. קצרת-עלים** בישראל מופיעים ארבעה עלים ולעתים גם חמישה או שישה, וייתכן ש**סתונית מאוגדת** אינה אלא זן רב-פרחים ועלים של **ס. קצרת-עלים**.

פירוש השם ושימושים

שמו של הסוג על שם עונת הסתיו בו פורחים רוב המינים; ואכן זהו הסוג האופייני ביותר לפריחת הסתיו. שמו העברי של המין הוא תרגום של השם המדעי של תת-המין "

brachyphyllum " (=קצרת עלים), כאשר היה לו לפניו מעמד של מין עצמאי, אולם על פי הכלל ששם עברי איננו משתנה פרט למקרים מאוד יוצאי דופן (שמידע, 1986), לא שונה השם העברי.

המין משמש כצמח גיבון באירופה ונמכר כבצל לשתילה; הבצל חסין-קור (cold hardiness); הוא מומלץ דווקא לתנאי קור חזקים ועמיד במעונות בהם הטמפרטורה יורדת בחוף עד 10-15 מעלות מתחת לאפס.

הפקעות של מיני הסתונית אינן טעימות למאכל והן מכילות חומרים הרעילים ליונקים הנוברים בקרקע ומחפשים פקעת למאכל כמו החזיר הדורבן והחולד. אחד החומרים הללו הוא הקולכיצין ששמו נגזר מהשם הלועזי של הסתונית - Colchicum - שממנו מפיקים תרופה נגד מחלות לב וזרז לחלוקת תאים ביולוגיים.

סתונית קצרת-עלים היא מין אדום הנתון בארץ בסכנת הכחדה בגלל המספר הקטן של האתרים והסכנה של פיתוח חקלאי בקרקעות בהן הוא גדל.

ספרות:

שמידע א פולק ג ופרגמן-ספיר א 2011 הספר האדום - צמחים בסכנת הכחדה בישראל, כרך, ב'. רשות הטבע והגנים.

Dafni A Shmida A and Avishai M 1981 Leafless autumnal flowering geophytes in the Mediterranean region - phytogeographical, ecological and evolutionary aspects. Plant Systematics and Evolution 137: 181-193.

Persson K 1992 Colchicum feinbruniae Sp.Nov. and allied species in the Middle East. Isarel J. of Botany Mediterranean region Pl. Syst. Evol. 137: 181 193.

=====

כל הזכויות שמורות ל"כלנית" ©

ציטוט: שמידע א 2017 סתוונית קצרת-עלים *Colchicum szovitzii* - מין אדום הפורח בגליל, בגולן ובחרמון (ינואר 2017), פורחי החודש, כתב-עת "כלנית" מספר 4.

[/https://www.kalanit.org.il/colchicum-szovitzii](https://www.kalanit.org.il/colchicum-szovitzii)

=====